

**BUDJET XARAJATLARI SAMARADORLIGI VA NATIJAGA
YO‘NALTIRILGAN BUDJETLASHTIRISH**

Yunusov O‘lmasbek Yusuffjon o‘g‘li

To‘ra‘o‘rg‘on tuman Iqtisodiyot va moliya bo‘limi boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari Hududlarni kompleks iqtisodiy rivojlantirish masalalari bo‘yicha

Annotatsiya. Mazkur tezisda davlat budjeti xarajatlari samaradorligini oshirish va natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Budget mablag‘laridan oqilona foydalanish, xarajatlarni strategik maqsadlar bilan bog‘lash, samaradorlik ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish hamda davlat dasturlari natijadorligini baholashning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston budjet tizimida natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirishni rivojlantirish, ochiqlik va hisobdorlikni kuchaytirish hamda budjet xarajatlarining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: davlat budjeti, budjet xarajatlari, xarajatlar samaradorligi, natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish, samaradorlik ko‘rsatkichlari, davlat dasturlari, moliyaviy nazorat, budjet shaffofligi.

Davlat budjeti mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini moliyalashtiruvchi asosiy vositalardan biridir. Budget mablag‘lari hisobidan ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya, infratuzilma, ekologiya va davlat boshqaruvi bilan bog‘liq vazifalar amalga oshiriladi. Shu sababli budjet xarajatlarining hajmi bilan bir qatorda, ularning qanday natijalarga olib kelishi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

An‘anaviy budjetlashtirishda asosiy e‘tibor ko‘pincha xarajatlarning belgilangan limitlar doirasida amalga oshirilishiga qaratiladi. Natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish esa ajratilgan mablag‘lar evaziga qanday mahsulot, xizmat va ijtimoiy-iqtisodiy natijalarga erishilganini baholashni nazarda tutadi.

Mazkur yondashuv budjet mablag'larining samaradorligini oshirish, davlat dasturlarining natijadorligini kuchaytirish va moliyaviy resurslarni ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish imkonini beradi.

Budjet xarajatlari samaradorligini oshirishda natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishning nazariy va amaliy ahamiyatini o'rganish hamda ushbu tizimni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Budjet xarajatlari samaradorligining iqtisodiy mohiyati Budjet xarajatlari samaradorligi ajratilgan moliyaviy resurslardan foydalanish orqali belgilangan vazifalarga qay darajada erishilganini ifodalaydi. Samaradorlikni baholashda mablag'larning maqsadli sarflanishi, xarajatlarning iqtisodiy asoslanganligi, ko'rsatilgan xizmatlar sifati va erishilgan ijtimoiy natijalar hisobga olinadi.

Budjet xarajatlari samaradorligini uchta asosiy mezon orqali baholash mumkin. Birinchisi — iqtisodiylik, ya'ni zarur resurslarni maqbul narxda xarid qilish. Ikkinchisi — operatsion samaradorlik, ya'ni mavjud resurslar hisobidan ko'proq yoki sifatliroq xizmatlar ko'rsatish. Uchinchisi — natijaviylik, ya'ni belgilangan maqsad va vazifalarga erishish darajasi.

Masalan, ta'lim sohasida budjet mablag'larining samaradorligi faqat maktablarni ta'mirlash yoki darsliklar xarid qilish uchun sarflangan mablag'lar bilan belgilanmaydi. O'quvchilarning bilim darajasi, ta'lim xizmatlarining sifati, maktab infratuzilmasidan foydalanish imkoniyati va ta'limdagi tenglik kabi natijalar ham hisobga olinishi lozim.

Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishning mohiyati Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish — budjet mablag'larini davlat siyosatining maqsadlari, amalga oshiriladigan dasturlar va oldindan belgilangan natijalar bilan bog'lashga asoslangan boshqaruv yondashuvidir. Ushbu tizimda budjet tashkilotlari faqat xarajatlarni amalga oshiruvchi subyekt sifatida emas, balki aniq natijalarga erishish uchun mas'ul tashkilotlar sifatida ham qaraladi.

Mazkur yondashuv quyidagi elementlarni qamrab oladi:

- strategik maqsad va ustuvor vazifalarni belgilash;
- budjet dasturlari va tadbirlarini shakllantirish;

- xarajatlar bilan kutilayotgan natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash;
- miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini ishlab chiqish;
- natijalarni muntazam monitoring qilish va baholash;
- baholash natijalaridan kelgusi budget qarorlarida foydalanish.

Natijaga yo'naltirilgan budgetlashtirishda ajratilgan mablag'larning o'zlashtirilish darajasi muhim bo'lsa-da, u yakuniy muvaffaqiyatning yagona mezoni hisoblanmaydi. Asosiy e'tibor xarajatlar natijasida aholiga qanday xizmatlar ko'rsatilgani va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatda qanday o'zgarishlar yuz berganiga qaratiladi.

Budget samaradorligini baholash ko'rsatkichlari Budget xarajatlari samaradorligini obyektiv baholash uchun o'lchanadigan, ishonchli va maqsadlarga mos ko'rsatkichlar tizimi zarur. Bunda resurslar, bevosita mahsulotlar, natijalar va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatkichlarini bir-biridan farqlash muhimdir.

Masalan, sog'liqni saqlash sohasida ajratilgan mablag' resurs ko'rsatkichi bo'lsa, ko'rsatilgan tibbiy xizmatlar soni bevosita mahsulot ko'rsatkichi hisoblanadi. Davolanish sifati va tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatining yaxshilanishi natijani, aholi salomatligining uzoq muddatli yaxshilanishi esa yakuniy ta'sirni ifodalaydi.

Samaradorlikni baholashda quyidagi ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin:

1. Xarajatlar tejamkorligi — zarur xizmat yoki mahsulotni belgilangan sifat talablarini saqlagan holda maqbul xarajatlar bilan ta'minlash.
2. Xizmatlar qamrovi — budget dasturlari orqali qamrab olingan aholi yoki muassasalar soni.
3. Natijaga erishish darajasi — rejalashtirilgan ko'rsatkichlarning amalda bajarilish ulushi.
4. Xizmatlar sifati — fuqarolar ehtiyojlarining qondirilishi va xizmat ko'rsatish standartlariga rioya etilishi.

5. Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir — dastur natijasida aholi farovonligi, bandlik yoki boshqa tegishli ko'rsatkichlarda yuz bergan o'zgarishlar.

Ushbu ko'rsatkichlarni birgalikda qo'llash budget mablag'larining sarflanishi va amaliy natijalari o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

O'zbekistonda natijaga yo'naltirilgan budgetlashtirishni takomillashtirish O'zbekistonda budget mablag'laridan samarali foydalanish, davlat moliyasining ochiqligini ta'minlash va budget jarayonida hisobdorlikni kuchaytirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Natijaga yo'naltirilgan budgetlashtirishni rivojlantirish uchun budget dasturlarini strategik rejalashtirish bilan uyg'unlashtirish, maqsadli ko'rsatkichlarni aniq belgilash va erishilgan natijalarni mustaqil baholash mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Bunda har bir budget dasturi bo'yicha maqsad, kutilayotgan natija, moliyalashtirish hajmi, ijro muddati va mas'ul tashkilotlar aniq belgilanishi lozim. Shuningdek, budget mablag'laridan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlarning ochiqligi fuqarolar va jamoatchilikning davlat moliyasini nazorat qilishdagi ishtirokini kengaytiradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Budget ko'rsatkichlarini yagona axborot tizimlarida birlashtirish, xarajatlar va natijalar bo'yicha ma'lumotlarni muntazam yangilab borish hamda reja va amaldagi natijalarni taqqoslash boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishi mumkin.

Xulosa

Budget xarajatlari samaradorligini oshirish davlat moliyasini boshqarishning muhim yo'nalishi bo'lib, natijaga yo'naltirilgan budgetlashtirish ushbu vazifani amalga oshirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv moliyaviy resurslarni strategik maqsadlar bilan bog'lash, davlat dasturlarining natijadorligini baholash va xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Natijaga yo'naltirilgan budgetlashtirishning muvaffaqiyati sifatli ma'lumotlar, aniq ko'rsatkichlar, mas'uliyatning taqsimlanishi va baholash natijalaridan amaliy qarorlar qabul qilishda foydalanishga bog'liq. Shu sababli

O'zbekistonda ushbu tizimni takomillashtirish davlat xizmatlari sifatini oshirish, budget mablag'laridan oqilona foydalanish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. 2013-yil 26-dekabrda O'RQ-360-son Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonuni. 2021-yil 22-aprelda O'RQ-684-son.
3. Robinson M. (ed.). Performance Budgeting: Linking Funding and Results. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
4. Schick A. The Performing State: Reflection on an Idea Whose Time Has Come but Whose Implementation Has Not. OECD Journal on Budgeting. 2014.
5. OECD. Performance Budgeting: A User's Guide. Paris: OECD Publishing, 2018.
6. World Bank. Public Expenditure Management Handbook. Washington, DC: World Bank, 1998.
7. International Monetary Fund. Fiscal Transparency Handbook. Washington, DC: IMF, 2018.
8. OECD. Recommendation of the Council on Budgetary Governance. Paris: OECD, 2015.